

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE NÜFUSUN İŞGÜCÜ ARZINA ETKİSİ

Yard. Doç.Dr. Cem KILIÇ
Gazi Üniversitesi
Çalışma Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri Bölümü

Gelişmekte olan ülkelerde istihdam ve işsizlik sorunları ile işgücünde zaman içerisinde meydana gelen değişimler ortaya konmadan önce konu ile doğrudan ilgili olan nüfus alanındaki gelişmeleri incelemek gerekmektedir. Nitekim ekonomiye fiilen katılacak sivil işgücünün kaynağını o toplumda meydana gelen nüfus hareketleri oluşturmaktadır.

Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkeler hızlı nüfus artışlarının yaşandığı ülkelerdir. Bu yüzden hızlı nüfus artışı ve bu artışın ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal etkiler ilk olarak kendisini istihdam sorunları üzerinde gösterecektir. Dolayısıyla, gelişmekte olan bir ülkede incelemeye tabi olan istihdam ve işsizlik sorunları, esas olarak, nüfus faktörünün ülke içerisindeki yapısal özelliklerine göre şekillenecektir.

Böylece nüfusun yaş grupları itibarıyla bünyesi, işgücüne katılma oranları, bağımlılık oranları hep nüfus faktörünün etkisiyle şekillenen ve bir ülke içerisinde istihdamın yapısal özelliklerini ortaya koyan vasıtalar durumunda kalacaktır.

I. HIZLI NÜFUS ARTIŞI

Gelişmekte olan ülkelerde istihdamın niteliği ve işsizlik sorunu ele alınırken incelenecek konuların başında hızlı nüfus artışı gelecektir. Çünkü bugünün gelişmekte olan ülkelerinin temel karakteristiklerinden birisi bu ülkelere özgü hızlı nüfus artışıdır. İçinde bulunduğumuz yüzyıl içerisinde, tarihte daha önce görülmemiş bir şekilde dünya nüfusu yılda % 2 oranında artmaktadır. Günümüzün gelişmiş ülkeleri bu hızlı nüfus artışından uzak bulunmakta iken gelişmekte olan ülkeler bu hızlı nüfus artış oranının üzerine çıkmakta ve gün geçtikçe gelişmekte olan ülkeler açısından bu oranlar artma eğilimi göstermektedir ¹.

¹ SHRYOCH, Henry S./SIEGHEL, Jacob S. / STOCKWEL, Edward G., The Methods and Materials of Demography, Academic Press, New York, 1976, s. 57.

Tablo I'de görüldüğü gibi günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde nüfus artışı 1970-1990 yılları arasında 1.1 milyara yakın olmuştur. Bu artış, dünyanın bütün gelişmiş ülkelerinin 1984 yılındaki nüfusundan çok daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. Diğer yandan sözü edilen bu artış 1984'deki Afrika nüfusunun iki, Latin Amerika nüfusunun ise üç katından fazla olmuştur².

Nitekim içinde bulunduğumuz yüzyılın sonlarına doğru, doğum oranlarındaki artış nedeniyle şu an hayatta bulunan bütün çocuklar çalışma yaşına erişecek, aktif nüfusu genişleteceklerdir. Gelecek yüzyılın ilk yirmi yılında ise, bu durum kendi kendine ancak çok daha yüksek oranlarda tekrarlanacaktır. Bu yüzden de 1980-2000 yılları arasında, bugünün gelişmekte olan ülkelerinin nüfusuna 1.4 milyar insan daha ekleneceği tahmin edilmektedir. Yine bu 1.4 milyarlık artış kaba bir hesaplama ile gelişmekte olan ülkelerin 1950'li yıllardaki toplam nüfusuna eşit olacaktır³.

Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus artışının gelişmiş ülkelerdeki nüfus artışı ile mukayesesi yapıldığı takdirde, bu ülkelerdeki nüfus artış oranlarının çok daha yüksek bir seviye izlediği görülmektedir⁴.

Nitekim tabloda da görüldüğü gibi gelişmekte olan bölgelerde (Bunlar özellikle Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Aşağı Sahra Afrika ülkeleridir), 1970-1980 yılları arasındaki nüfus artış oranı %2.8'e ulaşmışken, bu oran gelişmiş Avrupa ülkelerinde yaklaşık olarak %1.5 olarak kalmıştır.

Böylece dünya nüfusunun dağılımında gelişmiş ve gelişme halindeki ülkeler açısından yapılacak bir ayırım, yılların geçmesiyle birlikte ağırlığın büyük bir süratle gelişen ülkeler lehine artacağını göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus meselesi olduğundan veya alınması lazım geldiğinden farklı şekilde ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Gelişmekte olan bir ülkeyi içinde bulunduğu düşük gelişme seviyesinde koruyarak, aile planlaması, doğum kontrolü gibi yollarla doğum artış oranlarını düşürmek konusundaki faaliyetler sınırlı bir takım sonuçları kapsamaktadır.

² JOHNSON, Gale D./LEE, Ronald D., Population Growth and Economic Development: Issues and Evidence, The University of Wisconsin Press, London, 1987, s. 106.

³ World Development Report 1984, From the Population Reference Bureau's 1984 World Population Data Sheet, s. 19.

⁴ BLOOM, David E./FREEMAN, Richard B., Population Growth, Labor Supply and Employment, Social Demography, Wisconsin, 1987, s. 106

TABLO : 1
YILLAR İTİBARIYLA NÜFUSUN GELİŞİMİ VE AZGELİŞMİŞ BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI VE NÜFUS ARTIŞ ORANLARI
(1950-2000)

Bölgeler	1950	1960	1970	1980	1990	2000	1950-60	1960-70	1970-80	1980-90	1990-2000
	Nüfus (Milyon)							Nüfus Artış Oranları (%)			
Düşük Gelirli Asya Ülkeleri (a)	589.0	716.4	909.2	1.134.5	1.405.9	1.694.2	2.0	2.4	2.2	2.2	1.9
Aşağı Sahra Afrika Ülkeleri (b)	169.3	212.2	272.0	359.9	480.1	613.5	2.3	2.5	2.8	2.9	2.5
Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri (c)	74.1	94.1	121.1	159.1	205.6	255.4	2.4	2.6	2.8	2.6	2.2
Doğu Asya ve Pasifik Ülkeleri (d)	80.5	105.8	139.6	175.2	214.3	248.6	2.8	2.8	2.3	2.0	1.5
Latin Amerika Ülkeleri	154.4	207.9	273.0	354.6	454.3	556.0	3.0	2.8	2.6	2.5	2.0
Güney Avrupa Ülkeleri	83.1	96.6	111.2	128.6	144.9	160.2	1.5	1.4	1.5	1.2	1.0
Bütün Ülkeler	1.150.4	1.443.0	1.826.1	2.311.9	2.905.9	3.527.9	2.3	2.4	2.4	2.3	2.0

(a) Dahil Olan Ülkeler: Afganistan, Bangladeş, Bhutan, Burma, Hindistan, Endonezya, Kamboçya, Laos, Nepal, Pakistan
(b) Güney Afrika Cumhuriyeti Hariç Bölgede Bulunan Bütün Ülkeler
(c) Sermayesi Artan Petrol İhracatçısı Ülkeler Dışındaki Bölgede Bulunan Bütün Ülkeler
(d) Japonya Hariç

KAYNAK: World Bank data, 1989, s. 42.
World Bank data, 1997, s. 143.

Hiç şüphesiz yüksek nüfus artışına maruz kalan ülkelerin iktisadi kalkınmalarına yardım etmek, sorunun halledilmesine uzun devrede çok daha sağlam hal çareleri getirecektir. Sosyo-ekonomik kalkınma diğer alanlarda olduğu gibi nüfus sorununu çözmede de kuşkusuz en önemli faktör olacaktır. Aile planlaması, doğum kontrolü, kısaca nüfus planlaması programları hiçbir zaman sosyo-ekonomik kalkınmanın yerine geçemeyecektir. Bu anlamda nüfus planlaması programları, gelişmiş ülkelerin, askeri, siyasi, ideolojik ve çok hafif olarak iktisadi sebepler yüzünden geliştirmekte olan ülkeler üzerinde kurdukları egemenliğin bir aracı durumunda kalacaktır. Bu yüzden nüfus planlaması programlarına, tarım ve sanayi kalkınmasından daha fazla ağırlık vermek bir hata olacaktır⁵. Çünkü hızlı nüfus artışı sosyo-ekonomik faktörlere bağlıdır ve bu faktörler değişmedikçe geliştirmekte olan ülkelerin içinde buldukları hızlı nüfus artışında düşme beklenemeyecektir.

Geliştirmekte olan ülkelerde milli hasılanın yeterince artırılması isteği ve bu ülkelerde görülen hızlı nüfus artışı, iktisadi kalkınma ile nüfus arasındaki etkileşimin temel faktörleridir⁶. Nüfus artışı sahip olduğu özellikler yüzünden hem ekonomik gelişmenin bir şartı, hem de gelişmeyi engelleyen veya en azından yavaşlatan bir etki gücüne sahip bulunmaktadır. Bu nedenle kalkınma ile nüfus arasındaki ilişkileri,

- i) İktisadi gelişmenin nüfus artışı üzerine etkileri,
- ii) Nüfus artışının iktisadi gelişmeye etkileri olarak iki yönden ele alabiliriz.

Esasında geliştirmekte olan ülkelerin bugün karşılaştıkları nüfus artışı problemini gelişme stratejisi içinde ele alıp ortaya koymak ve yeni çözüm yolları arayışı içerisine girmek zorunlu olmaktadır. Çünkü bugünün gelişmiş ülkelerinin tarih boyunca böyle bir nüfus problemi yaşamamış olmaları bu konuda çözüm yollarının ortaya konmasını engellemiştir.

Ancak günümüzün geliştirmekte olan ülkeleri daha önce örneği olmayan bir nüfus artış problemine sahiptirler. %2.5-3 gibi oranlarla ortaya çıkan bu nüfus artış problemine karşı geliştirmekte olan ülkelerin geliştirebileceği çözümler yetersiz kalmaktadır. Diğer yandan bu ülkelerin hızlı nüfus artışı açısından karşılaştıkları ekonomik gelişme çıkmazı açıktır⁷. Hızlı nüfus artışı bir yandan da az gelişmişlik fasit dairesini daha da kuvvetlendirmektedir. Çünkü nüfus artışı etkisiyle tüketici grubunun

⁵ SUNDAY, Üner, Türkiye'de Planlı Dönemde Nüfus ve Aile Planlaması Çalışmaları, DPT, Sosyal Planlama Başkanlığı, Yayın No: 1931-379, Ankara, 1983, s. 123-124, Daha ayrıntılı bilgi için bkz. ZAIM, Sabahaddin, Çalışma Ekonomisi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 100

⁶ GUPTE, Pranay, People and the Politics of Population, Norton Company, New York, 1984, s. 212

⁷ HARBISON, Frederick H., "Strategy of Human Resource Development: UNEMPLOYMENT, Manpower in Economic and Social Growth", Proceeding of Sixth International Manpower Seminar, Washington, D.C. 1966, s.217

gittikçe büyümesi, sermaye birikimine yarayacak olan tasarrufları azaltmakta ve gelişmeyi tehdit etmektedir.

Nüfus patlamasına sebep olan gelişmekte olan ülkelerin, demografik bakımdan ihtiyaç duydukları tek şey doğurganlığı makul bir düzeye indirebilmektedir. Fakat doğum oranında azalmanın sağlanması bir anlamda hayat seviyesinin önemli ölçüde yükselmesine bağlıdır. Diğer yandan nüfus baskısı arttıkça, hayat seviyesinde iyileşmenin sağlanması da zorlaşır. Sermaye ile hasıla arasındaki oran eğer üç ise, yani bir liralık hasıla (gelir) elde etmek için üç liralık sermaye yatırmak gerekli ise bu durumda, nüfus artışı % 2 olduğu takdirde, her yıl ilave olan yeni nüfusa da mevcut gelir düzeyinde bir hayat sağlamak için, milli gelirin, her yıl % 6'sını yatırmak zarureti vardır. Eğer nüfus artışı % 3 ise yine aynı amaçla, her yıl milli gelirin % 9'unu vermek gerekir. Nüfus artış hızı ne kadar fazla olur ise, nüfus ile milli gelir arasındaki ilişkiyi kurmak da o derece zor olur. Bu aynı zamanda bir kısır döngüdür⁸.

Düşük nüfus artışının sağlanması ekonomik gelişmenin bir sonucu olacaktır. Doğurganlık oranlarındaki azalmalar ise uzun devrelerde etkilerini ortaya koyabilmektedir. Bu etkiler yirmi yıl sonra doğan çocuklar 20 yaşına gelip işgücüne dahil oldukları zaman emek arzı üzerinde etkili olabilecektir⁹. Nitekim doğurganlık oranlarındaki düşme, dolaylı yollardan da kısa devrede emek arzına tesir edebilmektedir. Örneğin doğum oranlarındaki azalmayla birlikte daha fazla kadın işgücü istihdam için elverişli hale gelecektir. Diğer yandan doğurganlık oranlarının düşmesi ile çocukların ve gençlerin okullara devamları daha kolay sağlanabilmekte bu ise işgücü büyüme hızında nisbi bir düşüş meydana getireceği için, istihdam meselesinde bir rahatlık ortaya çıkmaktadır.

Konu ile ilgili araştırmacıların bulgularına göre, doğurganlık oranlarındaki düşmeler ancak 20 yılı aşkın bir devre sonunda işgücü hacminde % 5 oranında bir düşme sağlayacaktır¹⁰. Mevcut emek arzının tamamını üretici konumunda istihdama sokamayan, işsizlik ve eksik istihdamın yaygın olduğu gelişmekte olan bir ülkede, işgücü hacminde yaratılacak bu daralma önemli sonuçlar yaratabilecek niteliğe sahiptir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından ele alınabilecek bir diğer konuda ölüm oranlarındaki hızlı düşüştür. Tarihsel süreç içerisinde gelişmiş ülkelerin zirai yapılarını sürdüren az gelişmiş ülkelere bir takım tıbbi yardımlarda bulunmaları, ölüm oranlarında azalmaya sebebiyet vermeleri, bu ülkelerde doğum ve ölüm oranları arasındaki demografik

⁸ Cıpolla, Tarih Boyunca "Ekonomi ve Nüfus" (Çeviren: Mehmet Sırrı Gezgin), Tur Yayınları, Yüksel Matbaası, İstanbul, 1980, s. 99-100.

⁹ SQUIRE, Levington, Employment Policy in Developing Countries: A Survey of issues and evidence, Oxford University Press, New York, 1981, s. 42.

¹⁰ JONES, Gavin W., The Economic Effect of Declining Fertility in Less Developed Countries, The Population Council, New York, 1969; s. 16-19.

açığın çok büyük çapta genişlemesine sebep olmuştur. Nitekim zirai topluma has yüksek "doğum oranı", gelişmiş sanayi toplumlarına has düşük "ölüm oranı" ile bir araya gelince nüfus patlaması kaygı verecek boyutlara ulaşmıştır¹¹. Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerde görülen nüfus artışı bu ülkelerde istihdam hacmini, şartlarını belirleyen bir unsur durumunda bulunmaktadır. Nüfusun yaş bünyesi itibariyle tetkiki ise nüfus artışı ile ortaya çıkan istihdam problemlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

II- NÜFUSUN YAŞ GRUPLARI İTİBARIYLA BÜNYESİ

Genel olarak ele alacak olursak, farklı sosyal, ekonomik ve demografik faktörlerle alakalı bir şekilde, nüfusun yaşlı bünyesi, gelişmiş ekonomilerin; genç nüfus bünyesi ise, iktisaden az gelişmiş ülkelerin ana karakteri biçiminde ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak nüfusun ortaya konulan bu bünyesine bağlı olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde, işgücü belirli bir hacim ve yaş bünyesine sahip bulunmaktadır¹².

İstihdam ve işsizlikle ilgili olarak yapılan inceleme, araştırma ve mukayeselerde nüfusun yaş bünyesi genel olarak üç grup içinde ele alınmaktadır. Eğer nüfusun esas itibariyle çalışan, iktisaden faal olan bölümüyle, ekonomik açıdan bunlara bağımlı ve herhangi bir iktisadi uğraşısı bulunmayan kısmını birbirinden ayırmak istersek, henüz çalışma çağına girmemiş olan 0-14 yaşlarındaki çocukları, çalışma çağında bulunan 15-64 yaşlarındaki yetişkinleri ve nihayet çalışma yaşını aşmış ve çoğu iktisaden bağımlı durumda bulunan 65 + yaşlarındaki insanları birbirinden ayrı üç grupta toplamak gerekir¹³.

Ancak belirtilen bu üç gruptan her birinde iktisaden faal ve gayri faal olanlar bulunabilir. Nitekim yaş bakımından esas itibariyle faal ve gayri faal sayılabilecekler arasında tam anlamıyla doğru bir mukayese yapmak zorunda kalındığı zaman, bu üç gruba göre bir tahlil yapmak amaca uygun düşecektir.

Çünkü, 15-64 yaş grubundakiler faal, diğer iki grupta bulunanlar ise gayri faaldir. 15-64 yaş arasındaki nüfusun genel nüfusa oranı ise, çalışabilecek nüfus kütesinin nisbi büyüklüğü hakkında bir fikir verebilecektir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki demografik yapının özelliklerinden birisi, daha öncede belirttiğimiz gibi, bu ülkelerdeki doğum oranlarının yüksekliğidir. Yüksek doğum oranları nüfusun yaş itibariyle dağılımına tesir ederek 0-14 yaşlarındaki çocukların nispetini yükseltir. Bu yüzden

¹¹ Cipolla, (a.g.e.), s. 100.

¹² EKİN, Nusret, İşgücü ve Ekonomik Gelişme, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, No: 240, İstanbul, 1968, s. 111.

¹³ GÜRTAN, Kenan, "Az Gelişmiş Ülkelerde İşsizlik Yönünden Nüfusun Bünyesi ve Türkiye'deki Durum", Sosyal Siyaset Konferansları, C.30, No: 20, s. 17.

gelişmekte olan ülkeler geniş tabanlı bir nüfus piramidine sahiptirler. Nüfusun yaş itibarıyla bu şekilde dağılışı, düşük doğum oranının yaşandığı, dar tabanlı bir nüfus piramidi gösteren gelişmiş sanayii ülkeleriyle karşılaştırılınca, faal durumda olabilecek 15-64 yaş arasındaki nüfus grubunun gelişmekte olan ülkelerde belirgin bir noksanlık arz ettiği görülür¹⁴.

Gelişmekte olan ülkelerde 15-16 yaş arasındaki grubun, diğer yaş gruplarına oranla eksikliği ve bu eksikliğin gelişmiş ülkelerle mukayesesi, Birleşmiş Milletler tarafından yapılan ve genel olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, toplam nüfus, nüfus artışı ve nüfusun değişik yaş grupları itibarıyla dağılımının incelendiği bir araştırmada şu şekilde ortaya konmuştur:

Tablo II'de görüldüğü gibi, Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde her yüz kişiden ortalama olarak "65-66" sı çalışma çağında iken (15-64 yaş grubu), gelişmekte olan ülkelerde, örneğin Orta Amerika ve Kuzey Afrika gibi bölgelerdeki ülkelerde bu oran minimum olarak % 51'e inmekte, diğer az gelişmiş bölgelerde ise maksimum % 58 civarında çıkmaktadır. Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerde bu oran ortalama % 55 civarında kalmaktadır¹⁵.

TABLO : II
BÖLGELER İTİBARIYLA NÜFUSUN YAŞ GRUPLARINA GÖRE
DAĞILIMI 1995 (%)

BÖLGELER	0-4	5-14	15-64	65 +
Doğu Afrika	18.5	26.4	52.4	2.7
Orta Afrika*	17.0	25.6	54.5	2.9
Batı Afrika	18.4	26.4	52.7	2.5
Güney Afrika	17.5	23.5	55.1	3.9
Kuzey Afrika	17.1	27.2	52.2	3.3
Orta Doğu Asya	17.1	26	53.0	3.9
Güney Asya	16.5	26.4	54.1	2.9
Güney Doğu Asya (Burma ve Filipinler Dahil)	17.0	26.6	53.4	3.0
Doğu Asya (Çin, Tayvan ve Japonya Dahil Değil)	13.3	24.8	58.3	3.6
Karayip Bölgesi	14.5	26.2	54.2	5.1
Orta Amerika	17.9	27.9	50.9	3.4
Güney Amerika	16.5	26.6	53.8	3.1
Kuzey Amerika	7.9	17.6	64.3	10.2
Avrupa	7.7	16.2	63.8	12.9
Japonya	9.1	15.4	67.7	7.8

(*) Orta Afrika içerisinde yer alan ülkeler; Angola, Güney Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Gana, Gabon, Kamerun ve Zaire.

KAYNAK : United Nations, Selected World Demographic Indicators by Countries, 1950-2000 (New York, 1996)

¹⁴ GÜRTAN, Kenan, (a.g.e.), s. 18.

¹⁵ EKİN, Nusret, İşgücü ve Ekonomik Gelişme, (a.g.e.), s. 114.

Yukarıdaki istatistiklerin ortaya çıkarttığı bir başka durum ise, gelişmiş sanayi ülkelerinde 15 yaşından küçük çocukların, gelişmekte olan ülkelere nazaran, ekonomik faaliyetlere çok az oranda katıldıklarıdır. Halbuki gelişmekte olan ülkelerde, özellikle küçük zirai aile işletmelerinde, çocuklara geniş miktarda iş verilmesi, hala yaygın olan bir tatbiktir. Nitekim bu ülkelerde, ekonomik yapının zirai karakterinin yanısıra, sanayi ve hizmetler sektöründe zayıf teftiş teşkilatı yüzünden mevcut mevzuatın tam anlamıyla uygulanamayışı, yaygın çocuk istihdamına yol açmaktadır.

Yapılan bu mukayeseler sonucunda ortaya çıkan durum, çalışabilecek yaştaki nüfusun, gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelerde nisbi bir noksanlık içerisinde bulunduğudur. Bu yüzden "çalışabilecek yaştaki nüfus" bakımından imkanları kısıtlı olan bu ülkelerde işsizlik ve istihdam problemlerinin "belirtildiği kadar önemli olmaması gerektiği" söylenebilir. Ancak bu sadece nüfus sayımları ile tespit edilen açık işsizlik oranları için söz konusu olabilmektedir. Fakat gelişmekte olan ülkelerin demografik, sosyal, ekonomik, kültürel şartları gözönünde bulundurulduğunda gizli işsizlik bakımından durum tamamen farklı olmaktadır¹⁶.

Nitekim, 15 yaşından küçük çocukların oranı gelişmekte olan ülkelerde toplam nüfusun % 40'ına yakındır. Tablo II'de görüldüğü gibi, bu yaş grubunun oranları Afrika Bölgesi için ortalama olarak % 44'ler civarında iken Asya Bölgesinde % 36-38 arasında değişmektedir. Oysa Kuzey Amerika ve Avrupa gibi gelişmiş bölgelerde 15 yaşından küçüklerin toplam nüfus içerisindeki payı % 25'lere ancak varabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun bu şekilde dağılımı doğum oranlarının ve hızlı nüfus artışının bir sonucu olmaktadır. Bu yüzden hızlı nüfus artışı sonucunda işgücüne katılma oranlarının nasıl bir seyir izlediği belirlenmelidir.

¹⁶ GÜRTAN, Kenan, (a.g.m.), s. 19; EKİN, Nusret, İşgücü ve Ekonomik Gelişme, (a.g.e.), s. 115.

III- İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI

Emek arzının en önemli kaynağını oluşturan iktisaden faal nüfusun hacmi geniş ölçüde toplam nüfus miktarına bağlı bulunmaktadır. Nüfusun büyük bir hızla arttığı her ülkede, bu nüfus büyümesi emek arzı değişmelerine tesir eden en önemli faktördür. Nitekim işgücü seviyesi bir ülkenin insan toplamı olarak potansiyel emek kapasitesini belirtir. Bu nedenle insan miktarı yönünden emek arzı potansiyelini belirleyen, genel nüfus ve çalışma çağındaki nüfus miktarından ziyade işgücünün miktarı ve genel nüfusa oranıdır.

Yine, bilindiği gibi, bir ülkede belirli bir anda genel nüfusun işgücüne katılan nispetine veya işgücü miktarının genel nüfusa oranına ise "işgücüne katılma oranı" denmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde işgücüne katılma oranlarının bilinmesi, bu noktada istihdam ve işsizlik durumlarının bu ülkeler açısından yorumlanmasına imkan verebilecektir.

Tablo III'de görüldüğü gibi Asya, Afrika ve Latin Amerika Bölgeleri¹⁷, gelişmiş ülkelerin bulunduğu Kuzey Avrupa Bölgesine nazaran nüfus miktarı bakımından yüksek seviyelerde bulunurken, toplam nüfusun çok mahdut bir bölümü işgücünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla burada ortaya çıkan sonuç, gelişmiş ülkelere

TABLO: III
BÖLGELER İTİBARIYLA NÜFUS VE İŞGÜCÜNE KATILMA
ORANLARI (1993)

BÖLGELER	NÜFUS	İ Ş G Ü C Ü	
		ADET (MİLYON)	İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI (%)
Afrika	519.0	185.3	35
Asya	1.309.7	505.5	38
Latin Amerika	354.6	110.2	31
Kuzey Avrupa	128.6	54.7	42

KAYNAK : BLAUG, Mark, Education and Employment Problem in Developin Countries, ILO, Geneva, 1996, s. 45

nazaran gelişmekte olan ülkelerde işgücüne katılma oranının düşük seviyelerde bulunmasıdır. Nitekim gelişmiş ekonomilerde nüfusta tespit

¹⁷ Afrika Kıtasında işgücüne katılma oranı tablo III'de görüldüğü gibi diğer bölgelerle mukayese edildiğinde yüksek görülebilir. Bunun nedeni 65 ve daha yaşlı nüfus grubunun toplam nüfus içerisindeki payının azlığı ve kadınlar ile çocukların tarımsal faaliyetlere büyük ölçüde iştirak etmeleridir.

edilen artış oranından daha fazla bir işgücü artışı kaydedilmektedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerde nüfus hem çalışma yaşındaki nüfustan ve hem de işgücünden hızlı bir şekilde artmaktadır. Bunun sebebi ise, gelişmekte olan ülkelerde toplam nüfus içerisinde çocuk ve yaşlı nüfusunun gittikçe artmakta olmasıdır.

Nüfus artışı yanında nüfusun yaş ve cinsiyet itibariyle yapısı da işgücüne katılma oranına etki etmektedir. Örneğin gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin tamamında iktisadi faaliyetlere katılan kadın ve erkek yaş gruplarında önemli farklar mevcuttur. Nitekim 20-65 yaş grubundaki erkeklerin, hemen hemen bütün ülkelerde işgücü yüksek bir orana sahip oldukları bilinmektedir. Fakat genç ve yaşlı erkekler bakımından mesele ele alındığı takdirde, özellikle ülkelerin gelişmiş ya da gelişmemiş olmalarına göre önemli farklılıklar ortaya çıkar¹⁸.

Genellikle gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş endüstri ülkelerine nazaran çocuklar, çok daha küçük yaşta ekonomik faaliyetlere katılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçiler, işgücünün nispeten önemli bir kısmını teşkil ettikleri halde, gelişmiş ülkelerde bunların oranı çok düşük (% 3-4) olarak tespit olunmaktadır. Özellikle işgücü tahlilleri 10-14 yaş grubunu içine alacak şekilde yapılacak olursa bu durum çok daha açık bir şekilde görülecektir. Fakat bilindiği gibi, işgücü istatistikleri uluslararası mukayeselerde genellikle 15-64 yaş grubunu kapsayacak şekilde tespit edilmektedir. Böylece gelişmekte olan ülkelerin çocuk istihdamı, mukayeseler dışında kalmaktadır. Diğer yandan, gelişmiş ülkelerle mukayese edersek, gelişmekte olan ekonomilerde toplam nüfus içerisinde 65 ve daha yaşlıların bulunduğu grup işgücüne daha yüksek oranlarda katılmaktadır. Örneğin, Durand tarafından yapılan bir araştırmada 65 yaştan daha yaşlılar için işgücüne katılım oranı gelişmekte olan ülkeler için % 78.5 iken bu oran gelişmiş ülkelerde % 29.5'tir¹⁹. Nitekim bu durum büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelerde mevcut olan kişisel gelirlerdeki yetersizliklerden kaynaklanmaktadır.

Kadınlar bakımından nüfusun işgücü ile olan ilişkisi dikkate alınacak olursa, iktisaden faal kadınlar, işgücüne katılmaları yönünden, bir ülkeden diğerine çok değişmekte, genellikle erkeklerden düşük oranlar göstermektedirler. Kadın oranlarında ülkeden ülkeye karşılaşılan büyük değişiklikler geniş ölçüde dini, sosyal ve örfi adet ve tahavvüllerden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan bir ülkedeki işgücüne katılım oranlarını sosyo-psikolojik ve psikolojik bir çok durum belirtilen faktör ve tahavvüllere ilaveten etkilemektedir. Örneğin artan gelirlerle beraber

¹⁸ DURAND, John, D., The Labour Force in Economic Development, Princeton University Press, Princeton, 1975, s. 69.

¹⁹ DURAND, John D., (a.g.e.), s. 70.

ihtiyaçların çoğalması, hayat seviyesinin daha fazla önem verilmesi, kadınların iktisadi bağımsızlık arzuları, özellikle kadınların ekonomik faaliyetlere katılmalarına ve dolayısıyla iştirak nispetlerindeki değişmelere yol açmaktadır.

Tablo IV'de görüldüğü gibi işgücüne katılma oranları bir ülkeden diğerine büyük değişiklikler göstermektedir. Bu farklar aynı kıtadaki ülkeler arasında olduğu gibi, değişik kıtalardaki ülkeler arasında da görülmektedir. Ancak hemen hemen bir iki Asya ve Afrika ülkesi istisna edilirse, bütün dünya ülkelerinde kadınların işgücüne katılma oranları erkeklere nazaran çok düşüktür.

TABLO : IV
1995 YILI İTİBARIYLA DEĞİŞİK ÜLKELERDE İŞGÜCÜNE
KATILMA ORANLARI

ÜLKELER	ERKEK	KADIN	ORTALAMA
Asya			
Hindistan	40.6	34.4	38.5
Pakistan	52.4	6.3	29.4
Tayland	55.1	48.6	51.9
Afrika			
Mısır	52.6	11.8	32.2
Tunus	44.4	20.6	32.5
Nijerya	42.5	39.4	35.4
Latin Amerika			
Brezilya	48.1	14.3	31.2
Şili	45.2	11.6	28.4
Meksika	44.6	10.5	27.5
Avrupa			
Belçika	58.3	25.4	41.8
Fransa	57.3	27.1	42.2
Almanya	59.4	35.2	47.3

- KAYNAK**
- 1) Blaug, Mark, (a.g.e.), s.1.
 - 2) United Nations, Demographic Year Book; Statistical office of the United Nations, New York, 1996, 2. 340.

Ancak gelişmekte olan ekonomilerde kadın oranları, gelişmiş ekonomilere nazaran daha yüksek bulunabilmektedir. Nitekim kadınların ziraatte ücretsiz aile yardımcıları olarak çalışması bu sonucu doğurmaktadır. Fakat istatistikî yetersizliklerden ötürü gelişmekte olan ülkelerdeki kadın işgücü oranları bu sonucu tam olarak yansıtmayabilmektedir. Örneğin, 1966 yılında Cezayir'de yapılan nüfus sayımına göre, 23.315 bayan tarım işgücü bulunmaktadır. Oysa yine

nüfus sayımı yetkililerinin tahminine göre tarım sektöründeki kadın işgücü miktarı aslında 1.2 milyondur²⁰.

IV- BAĞIMLILIK ORANLARI

Gelişmekte olan ülkelerde nüfus konusu ele alınırken üzerinde önemle durulması gereken konulardan birisi de bağımlılık oranlarıdır.

Bilindiği gibi bağımlılık oranı, 15-64 çalışma yaş grubunda bulunan her 100 kişiye isabet eden bu yaş grubu dışındaki şahısların adedidir. Bu bağımlıların sayısına, ayrıca çalışma yaşındaki 100 kişi ilave edilmektedir. Örneğin bir ülkede 15-64 yaş grubundaki 100 kişiye, eğer o ülkedeki bu yaş grubu dışında 60 kişi bağlı bulunuyorsa o ülkedeki bağımlılık oranı;

$$60 + 100 = 160 \text{ olur.}$$

Bağımlılık oranı faal nüfusun bakmak zorunda olduğu insan sayısı hakkında bir fikir vermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun yaş bünyesi tahlil edilirken, 15-64 yaş gurubunun toplam nüfus içerisindeki payının gelişmiş ülkelere nazaran düşük olduğunu belirtmiştik. Bu ülkelerde toplam nüfus içerisinde 15-64 yaş gurubunu içerisine alan faal nüfus payının giderek küçülmesi, çalışanların iktisadi yükünün ve bakmakla zorunlu oldukları kişi sayısının artmasına neden olmaktadır²¹.

Gelişmekte olan ülkelerde, iktisaden başka birisine bağlı nüfus, genellikle çocuklardan oluşmaktadır. Gelişmekte olan bu ülkelerde toplam nüfusun % 30'dan % 40'a kadar olan kısmı çalışma çağına erişmemiş çocuklardan meydana gelmektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi bu ülkelerin bu nüfus özelliğinin yanısıra ölüm oranlarında görülen düşüş ve vasati ömrün kısa oluşu bağımlılık oranlarını arttırıcı yönde tesir yapmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun yaş itibariyle bünyesi tahlil edilirken 15-64 yaş grubunda bulunan nüfusun, oran olarak, gelişmiş ülkelere nazaran nisbi bir noksanlık arz ettiği görülmüştü. Dolayısıyla bu ülkelerde, iktisaden faal nüfusun içerisinde yer aldığı 15-64 yaş grubunun düşük bir oran göstermesi, bağımlılık oranlarının yüksek seviyelerde bulunmasına neden olmaktadır. Oysa gelişmiş ülkelerde, sanayileşme sürecinin önem kazanması, bunun neticesinde şehirleşmenin büyük bir hızla ortaya çıkışı ve iktisaden faal nüfusun artışı bağımlılık oranlarını düşürmektedir²²

²⁰ ASHLEY, Caren, "Female Labour Force", International Labour Review, Vol. 122, 1983, s. 709-711.

²¹ ERKAL, Mustafa E., 101 Soru-101 Cevap, "Bölge Açısından AZ GELİŞMİŞLİK", Der Yayınları, No: 68, İstanbul, 1990, s. 124.

²² RULMAN, George, "Projections of Population and Labour Force", International Labour Review, Vol. L. 33, No: 4, s. 379.380.

Ancak bağımlılık oranları konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomileri birbirleri ile kıyaslırsak, ortaya çıkan sonuç, bu ülkeler arasında bağımlılık oranı hususunda çok büyük bir farkın bulunmadığıdır.

Nitekim tablo V'de görüldüğü gibi gelişmiş ekonomileri içinde barındıran Kuzey Amerika ve Avrupa ile gelişmekte olan ekonomiler arasında, bağımlılık oranları bakımından çok önemli bir fark söz konusu değildir. Çünkü gelişmiş ekonomilerde, nüfusun yaş bünyesi itibarıyla, 15 yaşından küçük yaş grubu, gelişmekte olan ekonomilere nazaran daha sınırlı iken, 65 ve daha yaşlıların içinde bulunduğu grup gittikçe genişlemektedir.

TABLO : V
BÖLGELER İTİBARIYLA BAĞIMLILIK ORANLARI

BÖLGELER	1970	1994
Afrika	173	176
Asya	172	175
Latin Amerika	176	180
Avrupa	156	158
Kuzey Amerika	162	165

KAYNAK : International Labour Office, Yearbook of Labour Statistics, Geneva, 1995

Gelişmekte olan ülkelerde ise gelişmiş ülkelerin aksine 15-64 yaş grubu dışındakilerin % 80-90'ını 15 yaşından küçüklerin oluşturması doğal olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki bağımlılık oranlarını birbirine yaklaştırmaktadır.

S O N U Ç

Günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde, istihdamın nicelik ve niteliğine ilişkin pek çok problem yaşanmaktadır. Yaptığımız bu çalışmada bu ülkelerin istihdam sorunu nicelik itibarıyla ve arz yönlü olarak değerlendirilmiştir. Nüfusun bu ülkelerdeki genel durumu ve işgücüne katılanlar bakımından göstermiş olduğu niceliksel trend, gelişmiş ülke ortalamalarından önemli oranda ayrılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bu durumun temel sebebi, arz yönlü olarak, hızlı nüfus artışı ve bu artışın işgücüne katılım oranları ve bağımlılık oranları üzerindeki etkisidir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelere ilişkin istihdam ve işsizlik konusunda yapılacak bütün önermelerde, uygulamaya ve problemlerin çözümüne dair bütün çalışmalarda, çalışmamızda da belirtilen, bu ülkelere ait nüfus yapılarının dikkatle incelenmesi ve gözönünde tutulması gereği bulunmaktadır. Çünkü bu ülkelerin istihdam

sorunlarının işgücü yönünden nicelik itibariyle yapısal boyutları bulunmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ASHLEY, Caren: "Female Labour Force", International Labour Review, Vol. 122, 1998
- BLOOM, David E./FREEMAN, Richard B., Population Growth, Labour Supply and Employment, Social Demography, Wisconsin, 1987
- CIPOLLA, Tarih Boyunca "Ekonomi ve Nüfus" Çev.Mehmet Sırrı Gezgin), Tur Yayınları, Yüksel Matbaası, İstanbul 1980.
- DURAND, John D.: The Labour Force in Economic Development, Princeton University Press, Princeton, 1975
- EKİN, Nusret: İşgücü ve Ekonomik Gelişme, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, No: 240, İstanbul, 1968
- ERKAL, Mustafa E.: 101 Soru-101 Cevap, "Bölge Açısından Azgelişmişlik", Der Yayınları, No: 68, İstanbul, 1990
- GUPTE, Pranay: People and the Politics of Population, Norton Company Press, New York, 1984
- GÜRTAN, Kenan: Az Gelişmiş Ülkelerde İşsizlik Yönünden Nüfusun Bünyesi ve Türkiye'deki Durum, Sosyal Siyaset Konferansları, C. 30, No: 20, 1983
- HARBİSON, Frederick H.: "Strategy of Human Resource Development: Unemployment, Manpower in Economic and Social Growth", Proceedings of Sixth International Seminar, Washington DC., 1966
- Johnson, Gale D./LEE, Ronald D., Population Growth and Economic Development: Issues and Evidence, The University of Wisconsin Press, London, 1997
- Jones, Gravin W., The Economic Effect of Declining Fertility in Less Developed Countries, The Population Council, New York, 1969
- RULMAN, George, "Projections of Population and Labour Force", International Labour Review, Vol. L.33, No: 4
- SGUIRE, Levington, Employment Policy in Developing Countries: A Survey of Issues and Evidence. Oxford University Press, New York, 1981

SHRYOCK, Henry S./SIEGEL, Jacob S./STORKWEL, Edward G., The
Methods and Materials of Demography, Academic Press, New York,
1976

SUNDAY, Üner, Türkiye'de Planlı Dönemde Nüfus ve Aile Planlaması
Çalışmaları, DPT, SPB, No: 1931-379, Ankara, 1983

WORLD Development Report 1984, From the Population Reference
Bureau's 1984 World Population Data Sheet.

ZAIM, Sabahaddin: Çalışma Ekonomisi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1996

